

PIOTR KOŁODKO

Uniwersytet w Białymstoku

‘QUAESTOR POPULI ROMANI AD PRAETOREM
IN IUS VOCARI POSSET’?
UWAG KILKA NA TLE FRAGMENTU GELL. 13,13

Kwestura należała do niższych urzędów (*magistratus minores*), wyposażonych w *potestas*, zaś wybierana była na *comitia tributa*¹. Początki tej

¹ Cic., *Ad fam.* 7,30; Gell. 13,15,4. Zob. także F. FROST ABBOTT, *A History and Description of Roman Political Institutions*³, New York 1963, s. 207; G. WESENER, s.v. ‘quaestor’, «RE» 24/1963, szp. 806-807; IDEM, s.v. ‘quaesto’r, «Der Kleine Pauly» 4/1972, szp. 1290; A. BURDESE, *Manuale di diritto pubblico romano*, Torino 1966, s. 73; A. NICOLETTI, s.v. ‘quaestores’, «NNDI» 14/1967, s. 616; P. FREZZA, *Corso di storia del diritto romano*, Roma 1968, s. 148; J. BLEICKEN, *Die Verfassung der römischen Republik. Grundlagen und Entwicklung*, Paderborn 1975, s. 85-86; B. KÜBLER, *Geschichte des Römischen Rechts*, Aalen 1979, s. 97; F. CÀSSOLA, L. LABRUNA, *Gli edili, i quaestori, i c.d. ‘vigintisexviri’*, [w:] *Lineamenti di storia del diritto romano*², red. M. TALAMANCA, Milano 1989, s. 172-174; A. GUARINO, *Storia del diritto romano*⁸, Napoli 1990, s. 225; W. KUNKEL, M. WITTMANN, *Staatsordnung und Staatspraxis der römischen Republik. Zweiter Abschnitt: Die Magistratur*, München 1995, s. 514; I. ŽEBER, *O pojęciu skarbu państwa w starożytnym Rzymie*, [w:] *Z dziejów skarbowości*, red. R. WOJCIECHOWSKI, Wrocław 2009, s. 104; A. DĘBIŃSKI, J. MISZTAŁ-KONECKA, M. WÓJCIK, *Prawo rzymskie publiczne*, Warszawa 2010, s. 23; J. ZABŁOCKI, A. TARWACKA, *Publiczne prawo rzymskie*, Warszawa 2011, s. 84; F. COSTABILE, *Storia del diritto pubblico romano*², Reggio Calabria 2011, s. 114; A. PETRUCCI, *Corso do diritto pubblico romano*, Torino 2012, s. 51-52; J. MUÑIZ COELLO, *Los cuestores republicanos. Origen, funciones y analogías*, «Klio» 96.2/2014, s. 502 i n.; F. PINA POLO, A. DÍAZ FERNÁNDEZ, *The Quaestorship in the Roman Republic*, Berlin 2019, s. 64 i n.

magistratury sięgają czasów królewskich², choć jej największa świetność przypadała na czasy republiki, bowiem zgodnie z *lex Villia Annalis* piastowanie kwestury miało być pierwszym krokiem w ramach ubiegania się o kolejne republikańskie urzędy (*cursus honorum*).

Celem niniejszego szkicu jest ustalenie, czy kwestor, zaliczany do *magistratus minores*, korzystał z immunitetu procesowego na gruncie odpowiedzialności prywatnoprawnej.

Przedstawienie zakresu odpowiedzialności kwestora na gruncie *ius civile* wypada rozpocząć od fragmentu zaczerpniętego od żyjącego w II w. n.e. erudyty i pisarza rzymskiego – Aulusa Gelliusa³:

Gell. 13,13: 1. *Cum ex angulis secretisque librorum ac magistrorum in medium iam hominum et in lucem fori prodidissem, quaesitum*

² K. LATTE, *The Origin of the Roman Quaestorship*, [w:] *Kleine Schriften zu Religion, Recht, Literatur und Sprache der Griechen und Römer*, eds. O. GIGON, W. BUCHWALD, W. KUNKEL, München 1968, s. 361-366, JA; F. PINA POLO, A. DÍAZ FERNÁNDEZ, *op. cit.*, s. 6 i n.

³ Badania nad *Noctes Atticae* Aulusa Gelliusa cieszą się niesłabnącym zainteresowaniem badaczy starożytności. Tytułem przykładu można wskazać prace: L. HOLFORD-STREVEVS, *Aulus Gellius: An Antonine Scholar and his Achievement*, New York 2004; W.H. KEULEN, *Gellius the Satirist: Roman Cultural Authority in Attic Nights*, Leiden-Boston 2009; J.A. HOWLEY, *Aulus Gellius and Roman Reading Culture*, Cambridge 2018. Prawne aspekty dzieła Gelliusa z polskich badaczy rozważał przede wszystkim J. ZABŁOCKI (np. *Postumus* w *'Noctes Atticae'* Aulusa Gelliusa, «Prawo Kanoniczne» 40.1-2/1997, s. 255-262; *Iudicis at amici officium salvare*. *Na marginesie Gell. 1.3*, [w:] *Prawo karne i polityka w państwie rzymskim*, red. K. AMIELAŃCZYK, A. DĘBIŃSKI, D. SŁAPEK, Lublin 2015, s. 223-229; *Furtum* w świetle *'Nocy attyckich'* Aulusa Gelliusa, [w:] *Przemoc w świecie starożytnym: źródła, struktura, interpretacje*, red. D. SŁAPEK, I. ŁUĆ, Lublin 2017, s. 311-318). Fragmenty *Noctes Atticae* tłumaczy zaś A. TARWACKA (np. *Czym jest adopcja, czym natomiast jest adrogacja oraz na ile różnią się one między sobą; a także – jakie i jakiego rodzaju są słowa tego, kto stawia przed ludem wniosek dotyczący adrogowania dzieci – Aulus Gellius, 'Noce attyckie'* 5,19. *Tekst – tłumaczenie – komentarz*, «Zeszyty Prawnicze» 14.3/2014, s. 253-259; *Co Servius Sulpicius napisał w księdze "o posagach" na temat prawa i zwyczaju dotyczącego dawnych zaręczyn. Aulus Gellius, Noce Attyckie, 4,4. Tekst – tłumaczenie – komentarz*, «Zeszyty Prawnicze» 16.3/2016, s. 241-245; *Kim są 'pedari senatores' i dlaczego się ich tak nazywa; a także co oznaczają słowa z przechodniego edyktu konsulów: 'senatorowie i ci, którym wolno wyrażać zdanie'. Aulus Gellius, Noce Attyckie 3,18. Tekst – tłumaczenie – komentarz*, «Zeszyty Prawnicze» 18.1/2018, s. 231-236).

esse memini in plerisque Romae stationibus ius publice docentium aut respondentium, an quaestor populi Romani ad praetorem in ius vocari posset. 2. Id autem non ex otiosa quaestione agitabatur, sed usus forte natae rei ita erat, ut vocandus esset in ius quaestor. 3. Non pauci igitur existimabant ius vocationis in eum praetori non esse, quoniam magistratus populi Romani procul dubio esset et neque vocari neque, si venire nollet, capi atque prendi salva ipsius magistratus maiestate posset. 4. Sed ego, qui tum adsiduus in libris M. Varronis fui, cum hoc quaeri dubitarique animadvertissem, protuli unum et vicesimum rerum humanarum in quo ita scriptum fuit: "Qui potestatem neque vocationis populi viritim habent neque prensionis, eos magistratus a privato in ius quoque vocari est potestas. M. Laevinus aedilis curulis a privato ad praetorem in ius est eductus; nunc stipati servis publicis non modo prendi non possunt, sed etiam ultro submovent populum". 5. Hoc Varro in ea libri parte de aedilibus, supra autem in eodem libro quaestores neque vocationem habere neque prensionem dicit. 6. Utraque igitur libri parte recitata in Varronis omnes sententiam concesserunt, quaestorque in ius ad praetorem vocatus est. - 1. Kiedy z zakątków i schowków pełnych ksiąg i nauczycieli wyszedłem już do ludzi i na światło forum, pamiętam, że pytano w wielu miejscach w Rzymie [osób] publicznie nauczających prawa lub udzielających odpowiedzi prawnych, czy kwesor ludu rzymskiego może być wezwany na sąd przed pretora. 2. Nie działa się to jednak ze względu na beztrosko zadane pytanie, lecz taki był powód przypadkiem zrodzonego problemu, że kwesor miał być wezwany przed sąd. 3. Wielu sądziło, że pretor nie ma wobec niego prawa wezwania, ponieważ jest bez wątplenia urzędnikiem ludu rzymskiego i nie można go ani wzywać, ani, gdyby nie zechciał przyjść, pochwyć i zatrzymać bez naruszenia godności jego urzędu. 4. Ja jednak, który byłem tak obeznany w księgach Marka Warrona, kiedy dowiedziałem się, że są w tej kwestii pytania i wątpliwości, przyniosłem dwudziestą pierwszą księgę Spraw ludzkich, w której tak było napisane: „Wobec tych urzędników, którzy nie mają ani władzy zwoływania całego ludu, ani władzy zatrzymania, istnieje także prawo wzywania ich na sąd przez osobę prywatną. Marek Laevinus edyl kurulny został zaprowadzony na sąd przed pretora; teraz [edylowie] otoczeni przez niewolników publicznych nie tylko nie mogą zostać zatrzymani,

lecz także każą się rozejść ludowi”. 5. To mówi Warro o edylach w tej części księgi, natomiast wyżej w tej samej księdze [stwierdza], że kwestorzy nie mają ani [prawa] wezwania, ani zatrzymania. 6. Po odczytaniu obu części księgi wszyscy przychyliłi się do zdania Warrona i kwestor został wezwany na sąd przed pretora⁴.

Zagadnienie, na którym skupił się antykwarysta, miało nie tylko wymiar teoretyczny, ale przede wszystkim praktyczny⁵. Gellius po zgłębieniu interesującego go problemu – *in ius vocatio* względem kwestora – w pismach jurystów oraz dziełach historiografii rzymskiej, postanowił skonfrontować swoje wiadomości z aktualnym stanem wiedzy i praktyki w tej materii. Warto podkreślić, że dociekliwość antykwarysty nie była tylko wyrazem jego hipotetycznych przemyśleń na temat odpowiedzialności kwestora. Cytowany fragment źródłowy wyraźnie wskazuje, że w okresie cesarstwa był to swego rodzaju problem prawny, nad którym zastanawiała się jurysprudencja. Trudno jest ustalić, czy przedmiotowe zagadnienie w równym stopniu interesowało przedstawicieli szkoły sabiniańskiej i prokuliańskiej⁶, bowiem wskazówek na potencjalny spór w tej kwestii między jurystami z tych szkół próżno jest szukać w przekazie Gelliusa. Pewne jest jedynie to, że problematyka była istotna, bowiem

⁴ Tłum. A. TARWACKA, *O tym, że w księgach Warrona o sprawach ludzkich jest napisane, że edylowie i kwestorzy ludu rzymskiego mogą być przez osobę prywatną zywani przed pretora*. Aulus Gellius, *Noce Attyckie* 13,13. Tekst – tłumaczenie – komentarz, «Zeszyty Prawnicze» 18.2/2018, s. 241.

⁵ O. LICANDRO, *‘In magistratu damnari’? Ricerche sulla responsabilità dei magistrati romani durante l’esercizio delle funzioni*, Torino 1999, s. 115; A. TARWACKA, *O tym, że w księgach Warrona o sprawach ludzkich jest napisane...*, s. 241-242.

⁶ Na temat obu szkół i toczonej przez nie sporów jurydycznych zob. P. STEIN, *The Two Schools of Jurists in the Early Roman Principate*, «The Cambridge Law Journal» 31.1/1972, s. 8 i n.; J. KODRĘBSKI, *Sabinianie i Prokulianie: szkoły prawa w Rzymie wczesnego cesarstwa*, Łódź 1974, *passim*; D. LIEBS, *Rechtsschulen und Rechtsunterricht im Prinzipat*, «ANRW» 2.15/1976, s. 197 i n.; G.L. FALCHI, *Le controversie tra sabiniani e proculiani*, Milano 1981, *passim*; T.G. LEESEN, *Gaius meets Cicero: Law and Rhetoric in the School Controversies*, Leiden-Boston 2010, *passim*.

antykwarysta wskazał na zaangażowanie jurystów udzielających reponsów czy nauczających prawa⁷.

Przed przystąpieniem do dalszej analizy cytowanego źródła, niezbędne jest poczynienie kilku uwag natury ogólnej, odnoszących się do możliwości pozywania urzędników rzymskich w trakcie trwania kadencji.

Trzeba pamiętać, że *magistratus populi Romani* dysponowali władzą *imperium* (zwaną także *imperium ac potestas*) i zaliczani byli do urzędników wyższych (*magistratus maiores*), wybieranych na *comitia centuriata*, bądź też dysponowali mniejszym zakresem kompetencji zwanym *potestas*, stając się tym samym *magistraus minores*, wybieranymi na *comitia tribuna* czy *concilia plebis*⁸. Poza tą istotną dychotomią w przedmiocie trybu elekcji oraz zakresem uprawnień (*imperium ac potestas* vs. *potestas*) istniały odrębności w kwestii immunitetu procesowego. Ze względu na swą pozycję społeczną oraz wykonywaną władzę, status prawny *magistratus maiores* kształtował się zdecydowanie korzystniej niż *magistratus minores*. Wyżsi urzędnicy korzystali z immunitetu procesowego na gruncie zarówno prawa prywatnego, jak i publicznego, który polegał na zakazie pozywania (względnie wnoszenia oskarżenia) w trakcie trwania kadencji⁹. O ile odpowiedzialność niższych urzędników na podstawie norm publicznoprawnych wyglądała podobnie, jak w przypadku *magistratus maiores*¹⁰, to w kwestii odpowiedzialności na podstawie prawa prywatnego sytuacja ta kształtowała się nieco odmiennie, czego dowodem ma być poddany analizie fragment Gelliusa.

Wydaje się, że komentarz antykwarysty do problemu prawnego, z jakim przyszło mierzyć mu się w jego czasach, został skonstruowany nadzwyczaj poprawnie pod względem prawniczym. Przed przystąpieniem do szczegółowych rozważań Gellius stwierdził (13,13,3), że kwestor

⁷ Por. A. TARWACKA, *O tym, że w księgach Warrona o sprawach ludzkich jest napisane...*, s. 242.

⁸ Zob. P. KOŁODKO, *Uwagi na temat odpowiedzialności 'magistratus populi Romani' w świetle prawa prywatnego i prawa publicznego*, «Zeszyty Prawnicze» 14.3/2014, s. 117-118 z cytowaną literaturą.

⁹ *Ibidem, passim*.

¹⁰ O. LICANDRO, *op. cit.*, s. 183 i n.; P. KOŁODKO, *op. cit.*, s. 131 i n.

jest bez wątpienia urzędnikiem, a zatem wszelkie próby podejmowane przez pretora w kwestii wdrożenia odpowiedzialności prywatnoprawnej powinny być bezskuteczne, biorąc pod uwagę *maiestas* tej magistratury. Co więcej, takie pojmowanie tej kwestii nie było jednostkowe, ale wręcz powszechne, czemu jasno dał wyraz Gellius. Trudno jest jednak wykazać, czy antykwarysta miał na myśli wyłącznie przedstawicieli jurysprudencej klasycznej, czy też szeregowych obywateli Rzymu. Z pewnością można przyjąć, że kwestia niemożności dokonania *in ius vocatio* przez pretora wobec kwestora nie budziła obiekcji. Czy jednak lektura tylko tego fragmentu pozwala przyjąć za hipotezę tę, że kwestura cieszyła się immunitetem procesowym podczas trwania kadencji? Wyciągnięty jedynie na podstawie tego wycinka z fragmentu źródłowego pozytywny wniosek wydaje się nadzwyczaj przedwczesny.

Dużo więcej istotnych informacji znajduje się w kolejnej części cytowanego fragmentu (Gell. 13,13,4). Poprawna jego interpretacja wymaga wyjaśnienia dwóch kompetencji, jakimi dysponowała nie każda magistratura rzymska, tj. *ius vocandi* oraz *ius prendendi*. Pierwsze z wymienionych uprawnień polegało na możliwości wezwania przed swe oblicze obywatela, drugie zaś miało nieco inny charakter, gdyż pozwalało na jego zatrzymanie bądź uwięzienie¹¹. Trzeba zaznaczyć, że obie kompetencje były właściwe urzędnikom wyższym, wyposażonym w *imperium*¹². Ponownie wypada wysoko ocenić wywód Gelliusa pod względem prawniczym. Nie ma bowiem żadnych przeszkód, aby przyjąć, że fragment Gell. 13,13,4 należy odczytywać jako zasadę ogólną, w myśl której urzędnik dysponujący *ius vocandi* oraz *ius prendendi* miał kompetencję do dokonania *in ius vocatio*¹³.

¹¹ C. CASCIONE, *Appunti su 'prensio' e 'vocatio' nei rapporti tra 'potestates' romane*, [w:] *Au-déla des frontières. Mélanges W. Wołodkiewicz*, I, red. M. ZABŁOCKA, J. KRZYNÓWEK, J. URBANIK, Z. SŁUŻEWSKA, Varsovie 2000, s. 161-178; A. TARWACKA, *Prawne aspekty urzędu cenzora w starożytnym Rzymie*, Warszawa 2012, s. 163; G. MOUSOURAKIS, *The Historical and Institutional Context of Roman Law*², London-New York 2017, s. 95.

¹² Zob. Gell. 13, 12, 6; O. LICANDRO, *op. cit.*, s. 116; A. TARWACKA, *Prawne aspekty...*, s. 164; EADEM, *O tym, że w księgach Warrona o sprawach ludzkich jest napisane...*, s. 242-243.

¹³ Por. A. TARWACKA, *O tym, że w księgach Warrona o sprawach ludzkich jest napisane...*, s. 242. Zob. także O. LICANDRO, *op. cit.*, s. 117.

Nie należy upatrywać w argumentacji Gelliusa, popartej stosownym fragmentem z dzieła Warrona¹⁴, odwołania się do immunitetu procesowego, z jakiego korzystała magistratura wyposażona w *imperium*. Zachowane źródła prawnicze¹⁵ uzależniają bowiem *in ius vocatio* od zakresu uprawnień, jakim dysponowała magistratura¹⁶, a nie wspominając przy tym tych, do jakich odwoływał się antykwarysta. Jak zatem pogodzić te dwie, kluczowe informacje? Choć Gellius bez wątpienia posiadał wiedzę prawniczą¹⁷, to nie należy oczekiwać, że argumentując swój tok myślenia, zawsze precyzyjnie przytoczy adekwatne dla prawa rzymskiego unormowania. Zwrócić uwagę trzeba na to, że informacje, na jakie powołał się antykwarysta, można poczytywać jako uzupełnienie ogólnie funkcjonującego zakazu *in ius vocatio* względem magistratury *cum imperio*. Z całą pewnością w kompetencji *imperium*, która swym zakresem była zdecydowanie szersza niż władza *potestas*, mieściło się zarówno *prensio*, jak i *vocatio*. Można by nawet uznać, że argument, na jaki powołał się Gellius, mógł bardziej przymawiać dla jego odbiorców niż rozważania o zakresie treściowym *imperium* czy też *potestas*, które mogłyby być niejasne dla współczesnego mu szeregowego *civis Romanus*.

W dalszej części swego wywodu antykwarysta, powołując się ponownie na Warrona, wspomniał o edylu kurulnym – M. Valerius Laevinus¹⁸ – wezwanym *in ius* przed oblicze pretora. Informacja ta wydaje się istotna z punktu widzenia prowadzonych rozważań Gelliusa. Warto bowiem pamiętać, że edyl kurulny był zaliczany do *magistratus minores* i wyposażony był w *potestas*. Tym samym był dobrym *exemplum*,

¹⁴ Na temat prawnych walorów dzieła Warrona zob. A. CENDERELLI, *Varroniana. Istituti e terminologia giuridica nelle opere di M. Terenzio Varrone*, Milano 1973, *passim*.

¹⁵ Por. D. 2,4,2; D. 4,6,26, 2; D. 47,10,32.

¹⁶ Zob. R.X. RYAN, *The lex Scantinia and the prosecution of censors and aediles*, «Classical Philology» 89.2/1994, s. 159, przyp. 3; O. LICANDRO, *op. cit.*, s. 77 i n.; P. KOŁODKO, *op. cit.*, s. 119 i n.

¹⁷ Przemawia za tym chociażby argumentacja zawarta w monografii J. ZABŁOCKIEGO, *Rozważania o procesie rzymskim w 'Noctes Atticae' Aulusa Gelliusa*, Warszawa 1999, czy ostatnio wydana praca tego autora: *Scripta Gelliana*, Warszawa 2020, *passim*.

¹⁸ Piastował edylat w 229 r. p.n.e. – T.R.S. BROUGHTON, *The Magistrates of the Roman Republic*, I, New York 1951, s. 228; A. TARWACKA, *O tym, że w księgach Warrona o sprawach ludzkich jest napisane...*, s. 243.

potwierdzającym możliwość wezwania na sąd niższego urzędnika. Argumentacja ta przemawiała nie tylko do autora tego przykładu¹⁹, lecz także Gelliusa, bowiem nie zdecydował się na skrócenie cytatu z zaginionego dzieła *Antiquitates rerum humanarum et divinarum* i podany przykład przytoczył.

W dalszej części analizowanego fragmentu Gelliusa konieczne jest sięgnięcie do poprzedzającej księgi *Noctes Atticae*²⁰, gdzie także trzeba ponownie oddać głos Warronowi:

Gell. 13,12,6: „*In magistratu*”, inquit, „*habent alii vocationem, alii prensionem, alii neutrum: vocationem, ut consules et ceteri, qui habent imperium; prensionem, tribuni plebis et alii, qui habent viatorem; neque vocationem neque prensionem, ut quaestores et ceteri, qui neque lictorem habent neque viatorem*” [...]²¹.

W powyższym fragmencie Warron wyjaśnił, jak powiązać kompetencje *ius vocationis* oraz *ius prensionis* z poszczególnymi *magistratus populi Romani*. Przyjęty przez niego klucz uzasadnienia wyglądał następująco: istnieli urzędnicy wyposażeni *ius vocationis*, inni zaś w *ius prensionis* oraz ci pozbawieni obu tych uprawnień²². Podane przez Warrona konkretne przykłady magistratur, tj. odpowiednio: konsul, trybun plebejski i kwestor, miały bezpośrednio trafiać do odbiorów jego dzieła, niekoniecznie zaznajomionych w niuansach kompetencji *ius vocationis* czy

¹⁹ Z cytowanego przez Gelliusa dzieła Warrona wynika, że już w czasach mu współczesnych pojawiały się wątpliwości w kwestii dysponowania przez edyla kurulnego *ius prensionis*. Por. uwagi poczynione przez A. TARWACKĄ, *O tym, że w księgach Warrona o sprawach ludzkich jest napisane...*, s. 243.

²⁰ Przekładu i komentarza fragmentu Gell. 13,12 dokonała A. TARWACKA, *O tym, że trybunowie plebejscy mają prawo zatrzymania, nie mają zaś prawa wezwania. Aulus Gellius, Noce Attyckie 13,12. Tekst – tłumaczenie – komentarz*, «Zeszyty Prawnicze» 16.1/2016, s. 237-243.

²¹ „Przy sprawowaniu urzędu” rzekł „jedni mają prawo wzywania, inni prawo zatrzymania, a inni żadnego z nich: prawo wzywania – na przykład konsulowie i inni, którzy mają imperium; prawo zatrzymania – trybunowie plebejscy i inni, którzy mają posłańca; ani prawa wzywania, ani zatrzymania – jak kwestorzy i pozostali, którzy nie mają ani liktora, ani posłańca [...]” – tłum: A. TARWACKA, *O tym, że trybunowie plebejscy mają prawo zatrzymania...*, s. 239.

²² *Ibidem*, s. 241.

ius prensionis. Uwagę zwraca wymieniony tu kwestor, któremu wprost odmówiono obu tych uprawnień. Dodatkowo trzeba wspomnieć, że wzmocnieniem argumentacji Warrona w tej kwestii było podkreślenie braku korzystania przez *quaestores* i innych niższych urzędników²³ asysty liktorów czy też posłańca (*viator*)²⁴.

Powyższe spostrzeżenie Warrona doskonale koresponduje z wcześniejszymi jego obserwacjami, które z kolei Gellius przytoczył w analizowanym fragmencie Gell. 13,13. Cała argumentacja, na jaką powołał się antykwarysta, dowodzi nie tylko dobrej znajomości przez niego zaginionego dzieła *Antiquitates rerum humanarum et divinarum*, lecz także wystawia dobrą notę samemu Warronowi, który dysponował szeroką wiedzą o republikańskim porządku prawnym.

Po przedstawieniu przez Gelliusa uwag i obserwacji Warrona, wszyscy (*omnes*) zaakcentowali tę linię argumentacji i nie widzieli przeszkód, aby zaakceptować *in ius vocatio* wobec kwestora. Trudno jest ustalić, czy powszechna zgoda na przyjęcie tego stanowiska przekładała się na reprezentantów szkoły sabiniańskiej i prokuliańskiej. Z drugiej strony trudno jest oczekiwać, aby takimi detalami zajmował się Gellius i roztrząsał je w swoim dziele. Skoro zanotował, że wszyscy przyjęli punkt widzenia zaproponowany przez Warrona, to raczej wypada uznać, że była to *communis opinio* w tej kwestii wśród jurysprudencki klasycznej²⁵.

Najwięcej trudności sprawia kwestia, o jakiej nie sposób nie wspomnieć przy omawianiu tego źródła – jakiego kwestora miał na myśli Gellius? Pytanie nie dotyczy aspektów personalnych, pozwalających zidentyfikować potencjalnego pozwanego, ale raczej o rodzaj tej magistratury, która na przestrzeni stuleci doznała głębokich przeobrażeń. Dość wspomnieć, że od genezy tej magistratury do czasów pryncypatu można spotkać następujących kwestorów: *quaestores urbani*, *quaestores*

²³ W grę mogły wchodzić pozbawione *imperium* bądź *potestas* urzędy niekurulne, takie jak np. *tresviri capitales*, *tresviri monetales*.

²⁴ Syntetyczne informacje o magistraturach pomocniczych (*lictiores*, *viatores*) przedstawili W. KUNKEL W. WITTMANN, *op. cit.*, s. 110-120. Zob. także CH. HABICHT, s.v. 'Viator' (I), «RE» 8.A2/1958, szp. 1928 i n.; A. TARWACKA, *Prawne aspekty...*, s. 101-102.

²⁵ Zob. także D. 47, 10, 32 i analizę tego fragmentu dokonaną przez O. LICANDRO, *op. cit.*, s. 83-86; por. P. KOŁODKO, *op. cit.*, s. 122-126.

classici, kwestorzy rezydujący na prowincjach, *quaestor Ostiensis* czy *quaestores Augusti (quaestores candidati principis)*²⁶. Na podstawie analizowanego fragmentu *Noctes Atticae* (Gell. 13,13) nie sposób rozstrzygnąć, który z kwestorów był bohaterem przypadku zanotowanego przez antykwarystę. Trudno jest też oczekiwać, by przekaz Gelliusa był na tyle precyzyjny, aby bez cienia wątpliwości dać odpowiedź na postawione pytanie. Drogą eliminacji można stwierdzić, że nie można tu mówić o *quaestores parricidii*, gdyż ten kolegialny urząd nie funkcjonował już w późnej republice, nie mówiąc o pryncypacie. W kwestii dalszych rodzajów kwestury można snuć tylko i wyłącznie bardziej lub mniej trafne hipotezy. Wydaje się jednak, że bardzo prawdopodobne jest przyjęcie, że wzmiankowany przez antykwarystę kwestor powinien być identyfikowany jako *quaestor urbanus*²⁷. Za taką interpretacją przemawia to, że Gellius prezentowany przypadek starał się rozstrzygnąć w Rzymie, sięgając do wiedzy jursprudencji i konfrontując ją z własnymi wiadomościami, jakie w tej materii posiadał. Wskazówką, która przemawia za taką analizą źródła, jest jeszcze określenie kwestora, jakiego użył Gellius – *quaestor populi Romani*. Mogłoby to potwierdzać, że chodzi tu o urzędnika mającego republikańską tradycję, a nie powoływanego przez cesarza, jak to miało miejsce w przypadku *quaestores Augusti (quaestores candidati principis)*. Ponadto jest raczej mało prawdopodobne, aby przypadek kwestora prowincjonalnego (czy innego spośród powyżej wskazanych kwestorów) był na tyle atrakcyjny, by się podjąć jego rozwikłania i angażować w to jursprudencję.

²⁶ Por. Tac., *Ann.* 16,34; Suet., *Caes.* 23; Suet., *Aug.*, 65; D. 1,13,1,2, D. 1,13,1,4. Szerzej na ten temat zob. G. WESENER, s.v. 'quaestor', «RE»..., szp. 811-823; IDEM, s.v. 'quaestor', «Der Kleine Pauly»..., szp. 1289-1290; A. NICOLETTI, *op. cit.*, s. 616-617; F. DE MARTINO, *Storia della Costituzione romana*², II, Napoli 1973, s. 242-246; W. KUNKEL, W. WITTMANN, *op. cit.*, s. 515-531; W. KIERDORF, s.v. *quaestor*, «Brill's New Pauly»12/2008, s. 320-321; J. MUÑIZ COELLO, *op. cit.*, s. 514 i n.; F. PINA POLO, A. DÍAZ FERNÁNDEZ, *op. cit.*, s. 79-84.

²⁷ Trzeba jednak pamiętać, że zakres kompetencji tego kwestora uległ daleko idącej modyfikacji, w stosunku do tych, jakimi dysponował w okresie republiki – szczegółowo o republikańskich uprawnieniach *quaestores urbani* pisali ostatnio F. PINA POLO, A. DÍAZ FERNÁNDEZ, *op. cit.*, s. 79-124.

Na koniec warto też powrócić do kwestii naruszania *maiestas* urzędu kwestora, w następstwie dokonania *in ius vocatio*. Sprawa ta bowiem wzbudziła czujność Gelliusa już na samym początku prowadzonych przez niego rozważań (Gell. 13,13,3). Trzeba bowiem pamiętać, że *maiestas* nabrała dużo większego znaczenia w okresie pryncypatu i cesarstwa, niż miało to miejsce w czasach republikańskich²⁸. Mając na uwadze to spostrzeżenie, trzeba podkreślić, że pomiędzy tym, co Gellius uznał za zdanie większości (w kwestii *maiestas* urzędu kwestora), a tym, co wynikało z zapisów poczynionych przez Warrona, upłynęło stulecie. Nie można zatem wykluczyć, że kwestia *maiestas* w stosunku do kwestora, a dokładnie jej naruszenie (w przypadku dokonania *in ius vocatio*), mogło wynikać z innego pojmowania *maiestas* w okresie republiki i cesarstwa²⁹. Wydaje się, że takie postrzeganie tej problematyki pozwala pogodzić ostrożność antykwarysty, akcentowaną w początkowym wywodzie (Gell. 13,13,3) z jego późniejszym powieleniem poglądów Warrona na ten temat.

* * *

Przeprowadzone do tej pory rozważania prowadzą do wniosku, że nie było przeszkód natury prawnej do wezwania na sąd (*in ius vocatio*) *magistratus minores*, a dokładnie kwestora. Korzenie tej reguły mają

²⁸ Badania nad różnymi aspektami *maiestas* są prowadzone zarówno przez zagranicznych, jak i polskich badaczy; tytułem przykładu można wskazać następujące prace: R.A. BAUMAN, *The 'Crimen Maiestatis' in the Roman Republic and Augustan Principate*, Johannesburg 1970, s. 4-15. Por. G. DUMÉZIL, '*Maiestas et gravitas*: de quelques différences entre les Romains et les Austronésiens', «*Révue de Philologie*» 26/1952, s. 8 i n.; M. DYJAKOWSKA, *Postępowanie w sprawach o 'crimen maiestatis' w okresie republiki rzymskiej*, «*Zeszyty Prawnicze*» 6.1/2006, s. 27-46; EADEM, '*Crimen laesae maiestatis*: studium nad wpływami prawa rzymskiego w dawnej Polsce', Lublin 2010, s. 17-24; EADEM, '*Crimen laesae maiestatis*'. *A Study of Roman law influences in old Poland*, Lublin 2013.

²⁹ Por. O. LICANDRO, *op. cit.*, s. 117-118.

z całą pewnością republikański rodowód³⁰, o czym ma zaświadczać zacytowanie przez antykwarystę stosownego urywka dzieła Warrona. Zasada ta jednak nie straciła na aktualności w okresie cesarstwa, skoro Gellius przywołał ją jako jedyną, potwierdzającą praktyczne rozwiązanie przypadku kwestora wezwanego *in ius* przed oblicze pretora.

‘QUAESTOR POPULI ROMANI AD PRAETOREM IN IUS VOCARI POSSET?’
 UWAG KILKA NA TLE FRAGMENTU GELL. 13,13

Streszczenie

Niniejsze opracowanie koncentruje się na problematyce dokonania *in ius vocatio* przez pretora wobec kwestora. Przedmiotem analizy jest przede wszystkim fragment z dzieła *Noctes Atticae* Aulusa Gelliusa, w którym to antykwarysta wskazał, że kasus pozwanego kwestora budził zainteresowanie jurysprudencji klasycznej nie tylko w sferze teoretycznej, lecz także praktycznej.

Prowadzone rozważania pozwoliły wykazać, że wykształcona w okresie republikańskim zasada braku immunitetu procesowego przez *magistratus minores* miała także zastosowanie w czasach współczesnych Gelliusowi (II n.e.).

‘QUAESTOR POPULI ROMANI AD PRAETOREM IN IUS VOCARI POSSET?’
 A FEW REMARKS ON GELL. 13,3

Summary

This article focuses on the praetor's performance of *in ius vocatio* in proceedings against a quaestor. I examine a passage from Aulus Gellius' *Attic Nights*, in which he says that Roman jurisprudence was particularly interested in cases involving the prosecution of a quaestor, not only theoretically, but also from the practical aspect.

³⁰ Zob. O. LICANDRO, *op. cit.*, s. 119; A. TARWACKA, *O tym, że w księgach Warrona o sprawach ludzkich jest napisane...*, s. 243.

My study shows that the rule established in the Republican period whereby minor magistrates did not enjoy legal immunity was still applicable in Gellius' times (the 2nd century AD).

Słowa kluczowe: kwesor; magistratura rzymska; prawo rzymskie; odpowiedzialność urzędnika w trakcie trwania kadencji.

Keywords: quaestor; Roman magistrates; Roman law; a Roman magistrate's liability during his term of office.

Literatura

- BAUMAN R.A., *The 'Crimen Maiestatis' in the Roman Republic and Augustan Principate*, Johannesburg 1970.
- BLEICKEN J., *Die Verfassung der römischen Republik. Grundlagen und Entwicklung*, Paderborn 1975.
- BROUGHTON T.R.S., *The Magistrates of the Roman Republic*, vol. I, New York 1951.
- BURDESE A., *Manuale di diritto pubblico romano*, Torino 1966.
- CASCIONE C., *Appunti su 'prensio' e 'vocatio' nei rapporti tra 'potestates' romane*, [w:] *Au-déla des frontières. Mélanges W. Wołodkiewicz*, red. M. ZABŁOCKA, J. KRZYNÓWEK, J. URBANIK, Z. SŁUŻEWSKA, I, Varsovie 2000, s. 161-178.
- CASSOLA F., LABRUNA L., *Gli edili, i quaestori, i c.d. vigintisexiviri*, [w:] *Lineamenti di storia del diritto romano*², red. M. TALAMANCA, Milano 1989.
- CENDERELLI A., *Varroniana. Istituti e terminologia giuridica nelle opere di M. Terenzio Varrone*, Milano 1973.
- COSTABILE F., *Storia del diritto pubblico romano*², Reggio Calabria 2011.
- DE MARTINO F., *Storia della Costituzione romana*², II, Napoli 1973.
- DĘBIŃSKI A., MISZTAŁ-KONECKA J., WÓJCİK M., *Prawo rzymskie publiczne*, Warszawa 2010.
- DUMÉZIL G., 'Maiestas et gravitas': de quelques différences entre les Romains et les Austronésiens, «*Révue de Philologie*» 26/1952, s. 7-28.
- DYJAKOWSKA M., 'Crimen laesae maiestatis': studium nad wpływami prawa rzymskiego w dawnej Polsce, Lublin 2010.
- DYJAKOWSKA M., *Postępowanie w sprawach o 'crimen maiestatis' w okresie republiki rzymskiej*, «*Zeszyty Prawnicze*» 6.1/2006, s. 27-46.
- DYJAKOWSKA M., 'Crimen laesae maiestatis'. A Study of Roman law influences in old Poland, Lublin 2013.
- FALCHI G.L., *Le controversie tra sabiniani e proculiani*, Milano 1981.
- FREZZA P., *Corso di storia del diritto romano*, Roma 1968.

- FROST ABBOTT F., *A History and Description of Roman Political Institutions*³, New York 1963.
- GUARINO A., *Storia del diritto romano*⁸, Napoli 1990.
- HABICHT CH., s.v. *Viator (1)*, «RE» 8.A3/1958, szp. 1928-1940.
- KIERDORF W., s.v. *quaestor*, «Brill's New Pauly» 12/2008, s. 320-321.
- KODRĘBSKI J., *Sabinianie i Prokulianie: szkoły prawa w Rzymie wczesnego cesarstwa*, Łódź 1974.
- KOŁODKO P., *Uwagi na temat odpowiedzialności magistratus populi Romani w świetle prawa prywatnego i prawa publicznego*, «Zeszyty Prawnicze» 2014/14.3, s. 117-147.
- KÜBLER B., *Geschichte des Römischen Rechts*, Aalen 1979.
- KUNKEL W., WITTMANN M., *Staatsordnung und Staatspraxis der römischen Republik. Zweiter Abschnitt: Die Magistratur*, München 1995.
- LEESON T.G., *Gaius meets Cicero: Law and Rhetoric in the School Controversies*, Leiden-Boston 2010.
- LIEBS D., *Rechtsschulen und Rechtsunterricht im Prinzipat*, «ANRW» 2.15/1976, s. 197-286.
- MOUSOURAKIS G., *The Historical and Institutional Context of Roman Law*², London-New York 2017.
- MUÑIZ COELLO J., *Los cuestores republicanos. Origen, funciones y analogías*, «Klio» 96(2)/2014, s. 502-538.
- NICOLETTI A., s.v. *quaestores*, «NNDI» 14/1967, s. 615-617.
- PETRUCCI A., *Corso do diritto pubblico romano*, Torino 2012.
- PINA POLO F., DÍAZ FERNÁNDEZ A., *The Quaestorship in the Roman Republic*, Berlin 2019.
- RYAN R.X., *The lex Scantinia and the prosecution of censors and aediles*, «Classical Philology» 89.2/1994, s. 159-162.
- STEIN P., *The Two Schools of Jurists in the Early Roman Principate*, «The Cambridge Law Journal» 31.1/1972, s. 8-31.
- TARWACKA A., *Co Servius Sulpicius napisał w księdze „o posagach” na temat prawa i zwyczaju dotyczącego dawnych zaręczyn. Aulus Gellius, Noce Attyckie, 4,4. Tekst – tłumaczenie – komentarz*, «Zeszyty Prawnicze» 16.3/2016, s. 241-245.
- TARWACKA A., *Czym jest adopcja, czym natomiast jest adrogacja oraz na ile różnią się one między sobą; a także – jakie i jakiego rodzaju są słowa tego, kto stawia przed ludem wnioski dotyczące adrogowania dzieci – Aulus Gellius, 'Noce attyckie' 5,19. Tekst – tłumaczenie – komentarz*, «Zeszyty Prawnicze» 14.3/2014, s. 253-259.

- TARWACKA A., *Kim są 'pedari senatores' i dlaczego się ich tak nazywa; a także co oznaczają słowa z przechodniego edyktu konsulów: 'senatorowie i ci, którym wolno wyrażać zdanie'. Aulus Gellius, Noce Attyckie 3,18. Tekst – tłumaczenie – komentarz*, «Zeszyty Prawnicze» 18.1/2018, s. s. 231-236.
- TARWACKA A., *O tym, że trybunowie plebejscy mają prawo zatrzymania, nie mają zaś prawa wezwania. Aulus Gellius, Noce Attyckie 13, 12. Tekst – tłumaczenie – komentarz*, «Zeszyty Prawnicze» 16.1/2016, s. 237-243.
- TARWACKA A., *O tym, że w księgach Warrona o sprawach ludzkich jest napisane, że edylowie i kwestorzy ludu rzymskiego mogą być przez osobę prywatną wzywani przed pretora. Aulus Gellius, Noce Attyckie 13,13. Tekst – tłumaczenie – komentarz*, «Zeszyty Prawnicze» 18.2/2018, s. 239-243.
- TARWACKA A., *Prawne aspekty urzędu cenzora w starożytnym Rzymie*, Warszawa 2012.
- WESENER G., s.v. 'quaestor', «Der Kleine Pauly» 4/1972, szp. 1298-1291.
- WESENER G., s.v. 'quaestor', «RE» 24/1963, szp. 801-827.
- ZABŁOCKI J., 'Postumus' w 'Noctes Atticae' Aulusa Gelliusa, «Prawo Kanoniczne» 40.1-2/1997, s. 255-262.
- ZABŁOCKI J., *Furtum w świetle 'Nocy attyckich' Aulusa Gelliusa*, [w:] *Przemoc w świecie starożytnym: źródła, struktura, interpretacje*, red. D. SŁAPEK, I. ŁUĆ, Lublin 2017, s. 311-318.
- ZABŁOCKI J., 'Iudicis at amici officium salvare'. *Na marginesie Gell. 1.3*, [w:] *Prawo karne i polityka w państwie rzymskim*, red. K. AMIELAŃCZYK, A. DĘBIŃSKI, D. SŁAPEK, Lublin 2015, s. 223-229.
- ZABŁOCKI J., *Rozważania o procesie rzymskim w 'Noctes Atticae' Aulusa Gelliusa*, Warszawa 1999.
- ZABŁOCKI J., 'Scripta Gelliana', Warszawa 2020.
- ZABŁOCKI J., TARWACKA A., *Publiczne prawo rzymskie*, Warszawa 2011.
- ŻEBER I., *O pojęciu skarbu państwa w starożytnym Rzymie*, [w:] *Z dziejów skarbowości*, red. R. WOJCIECHOWSKI, Wrocław 2009, s. 101-117.